

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

دانشگاه قم

دانشکده حقوق

پایان نامه دوره دکتری رشته حقوق خصوصی

عنوان:

نظریه اموال و مالکیت در فضای مجازی

استاد راهنما:

دکتر ابراهیم عبدی پور فرد

استاد مشاور:

دکتر بهروز مینائی بیدگلی

نگارنده:

مرتضی وصالی ناصح

زمستان ۱۳۹۶

(مربوط به دانشجویان دوره دکتری)

«صورت جلسه دفاع از رساله دوره دکتری تخصصی»

باتأییدات خداوند متعال وبااستعانت از حضرت ولی عصر «عجل الله تعالی فرجه

الشریف»

جلسه دفاعیه رساله دکتری آقای/خانم مرتضی وصالی ناصح رشته: حقوق گرایش:

خصوصی به شماره دانشجویی: تحت عنوان: نظریه اموال و مالکیت در

فضای مجازی

باحضور هیأت داوران در محل دانشگاه قم در تاریخ ۱۳ / / تشکیل گردید.

در این جلسه، رساله با موفقیت مورد دفاع قرار گرفت ○ قرار نگرفت ○ و نامبرده نمره

باعدد باحروف: با درجه: عالی ○ خیلی خوب ○

خوب ○ متوسط ○ مردود ○ دریافت نمود.

نام و نام خانوادگی	سمت	مرتبۀ علمی	امضاء
	استاد راهنما		
	استاد راهنمای دوم (در صورت وجود)		
	استاد مشاور		
	استاد ناظر		
	استاد ناظر		
	استاد ناظر و نماینده تحصیلات تکمیلی		

مدیر تحصیلات تکمیلی

نام و امضاء:

معاون آموزشی و تحصیلات تکمیلی دانشکده

نام و امضاء:

دانشگاه قم

مدیریت تحصیلات تکمیلی

«تعهد نامه اصالت پایاننامه / رساله»

اینجانب آقای/خانم مرتضی وصالی ناصح دانشجوی مقطع کارشناسی ارشد □ دانشجوی
مقطع دکتری ■ به شماره دانشجویی رشته: حقوق که در تاریخ
۱۳...../...../..... از پایان نامه/رساله خود تحت عنوان: **نظریه اموال و مالکیت در فضای
مجازی با کسب نمره با عدد.....: باحروف.....: و با درجه:**
..... دفاع نموده ام،

بدین وسیله متعهد میشوم که:

- ۱- این پایان نامه/رساله حاصل تحقیق و پژوهش انجام شده توسط اینجانب بوده و در مواردی که از دستاوردهای علمی و پژوهشی دیگران اعم از پایان نامه، کتاب، مقاله و ... استفاده نموده ام، مطابق ضوابط و رویه موجود، نام منبع مورد استفاده و سایر مشخصات آن را در فهرست مربوطه ذکر و درج کرده ام.
- ۲- این پایان نامه/رساله قبلاً برای دریافت هیچ مدرک تحصیلی هم سطح، پایین تر یا بالاتر در سایر دانشگاه ها و مؤسسات آموزش عالی ارائه نشده است.
- ۳- چنانچه بعد از فراغت از تحصیل، قصد استفاده و هرگونه بهره برداری اعم از چاپ کتاب، ثبت اختراع و ... از این پایان نامه/رساله را داشته باشم، از حوزه معاونت پژوهشی واحد مجوزهای مربوطه را اخذ نمایم.
- ۴- چنانچه در هر مقطع زمانی خلاف موارد فوق ثابت شود، عواقب ناشی از آن را می پذیرم و واحد دانشگاه قم مجاز است با اینجانب مطابق ضوابط و مقررات رفتار نموده و در صورت ابطال مدرک تحصیلی ام هیچگونه ادعایی نخواهم داشت.

نام و نام خانوادگی متعهد:

تاریخ و امضاء:

صحت امضای دانشجو مورد تأیید است .

نماینده تحصیلات تکمیلی

نام و نام خانوادگی:

تاریخ و امضاء:

تقدیم به :

تمام کسانی که دیروز منشاء اثر بودند
و امروز هیچ اثری از آنان
نیست

لم يشكر المخلوق لم يشكر الخالق

پس از سپاس بیکران از خداوند بزرگ و مهربان، در طلیعه این پایاننامه /رساله، از تمامی استادان مقطع کارشناسی دکتری که آمیزهای از علم و حلم بودند و به من دانش و ارزش آموختند، از صمیم قلب و با تمام وجود، تشکر و قدردانی می نمایم و تلاش ایشان را ارج می نهم. به ویژه از استاد گرامی جناب آقای **دکتر ابراهیم عبدی پورفرد** که راهنمایی اینجانب را در فرآیند پژوهش و نگارش این رساله برعهده داشتند و نیز جناب آقای **دکتر بهروز مینایی بیدگلی** استاد مشاور خود بسیار سپاسگزارم. هم چنین از مساعدت های صمیمانه و بی دریغ مسئولین محترم دانشگاه و دانشکده حقوق تشکر و قدردانی می نمایم و برای آن ها از درگاه احدیت توفیق روزافزون را خواهانم.

چکیده:

مفهوم مال در طول زمان هیچ‌گاه از قلمروی ثابت و یکسانی برخوردار نبوده و به‌موازات تحولات اقتصادی، اجتماعی و حتی سیاسی همواره قلمروی مصادیق آن در طول تاریخ توسعه‌یافته است. امروزه و در عصر فن‌آوری اطلاعات، متعاقب تحولات و تغییرات چشمگیری که اینترنت در زندگی فردی و اجتماعی انسان بجای گذاشته، بار دیگر بازنگری در مفهوم «مال» را ضروری ساخته است. این بار فن‌آوری فضای مجازی، با معرفی گونه جدیدی از اموال، تحت عنوان «اموال مجازی» سبب‌ساز این بازنگری شده است. ضرورت باز پژوهی پدیده نوظهور اموال مجازی به ماهیت متفاوت این اموال بازمی‌گردد که با هیچ‌یک از انواع شناخته مال مطابقت ندارد. اختلاف نظر حقوق‌دان‌ها در ماهیت حقوقی موضوع اموال مجازی سبب اختلاف نظر در تعیین ماهیت حقوقی و حقوق حاکم بر رابطه اشخاص با این اموال شده است. اختلاف نظر حقوق‌دان‌ها با رویکردهای متفاوت در نظام‌های ملی حقوقی در خصوص اموال مجازی با خصیصه‌های فراملی، جایابی این اموال را در نظام‌های سنتی اموال و مالکیت با دشواری مواجه ساخته است. در نتیجه طراحی و ترسیم نظام مناسب اموال و مالکیت‌های مجازی در دستور کار جامعه جهانی حقوق قرار گرفته است. اگرچه ضرورت نظام سازی حقوقی خاص اموال مجازی مورد وفاق قرار گرفته، لکن هنوز اتفاق نظری حاصل نشده و پرونده اموال مجازی همچنان مفتوح مانده است. مواجهه عملی نظام‌های ملی حقوقی در قانونمندی سازی و ایجاد ساختار قانونی مناسب برای اموال مجازی، ابتدا مستلزم مواجهه علمی در تبیین مفاهیم و مبانی نظری موضوع است. در همین راستا، رساله حاضر اموال مجازی را با رویکردی تطبیقی در نظام های حقوق اسلام ، حقوق ایران، حقوق نوشته و حقوق عرفی مورد مطالعه قرار می دهد

کلیدواژگان: فضای مجازی، اموال مجازی، مالکیت مجازی، داده‌های رایانه‌ای

فهرست مطالب

شماره صفحه	عنوان
۱	مقدمه
۲	بیان مسئله
۴	۱-۲. سؤال و فرضیه تحقیق
۴	۱-۱-۲. سؤال تحقیق
۴	۲-۱-۲. فرضیه تحقیق
۴	۳. پیشینه پژوهش
۷	۴. روش تحقیق
۷	۵. ساختاربندی تحقیق:
۸۵	فصل اول: مفهوم، ماهیت و محتوای فضای مجازی
۸۶	۱-۱ طرح بحث
۸۹	۱-۱. فضای مجازی بستر نوین اموال و مالکیت
۹۰	۱-۱-۱. شناخت فضای مجازی
۹۱	۱-۱-۱-۱. اصطلاح‌شناسی
۹۱	۱-۱-۱-۱-۱. مفهوم فضا و بازشناسی آن از مفهوم مکان
۹۲	۱-۱-۱-۱-۱-۱. تعریف مکان
۹۳	۱-۱-۱-۱-۱-۱. تعریف فضا
۹۵	۱-۱-۱-۱-۱-۱. واژه مجازی و بازشناسی آن از مفاهیم مشابه
۹۷	۱-۱-۱-۱-۱-۱. «مجازی» در مقابل مفهوم «حقیقی»
۹۸	۱-۱-۱-۱-۱-۱. «مجازی» در مقابل مفهوم «واقعی»
۹۹	۱-۱-۱-۱-۱-۱. مفهوم شناسی فضای مجازی
۱۰۰	۱-۱-۱-۱-۱-۱. تعریف فضای مجازی
۱۰۱	۱-۱-۱-۱-۱-۱. توصیف فضای مجازی: ابعاد مفهومی
۱۰۳	۱-۱-۱-۱-۱-۱. بعد فنی: دانش فن‌آوری اطلاعات
۱۰۵	۱-۱-۱-۱-۱-۱. بعد انسانی: کاربران اینترنت

- ۱-۱-۱-۲-۳. بعد مفهومی: تولید محتوی ۱۰۷
- ۱-۱-۱-۳. روش‌شناسی مطالعه فضای مجازی ۱۰۹
- ۱-۱-۱-۳-۱. رویکرد فن آوران یا فن آوری محور ۱۱۰
- ۱-۱-۱-۳-۱-۱. ابعاد فنی فضای مجازی ۱۱۰
- ۱-۱-۱-۳-۱-۱-۱. فضای مجازی به مثابه یک ابزار رسانه ای ۱۱۱
- ۱-۱-۱-۳-۲. رویکرد فلسفی یا محتوی محور ۱۱۳
- ۱-۱-۱-۳-۲-۱. ابعاد ذهنی و متافیزیکی فضای مجازی ۱۱۳
- ۱-۱-۱-۳-۲-۱-۱. فضای مجازی به مثابه عالم مجازی ۱۱۴
- ۱-۱-۱-۴. هستی‌شناسی فضای مجازی ۱۱۷
- ۱-۱-۱-۴-۱. چیستی و ماهیت فضای مجازی ۱۲۱
- ۱-۱-۱-۴-۱-۱. فضای مجازی به مثابه فضا ۱۲۱
- ۱-۱-۱-۴-۲. فضای مجازی به مثابه مکان ۱۲۲
- ۱-۱-۱-۴-۳. فضای مجازی به مثابه فضا-مکان ۱۲۴
- ۱-۱-۱-۴-۲. هستی و وجود فضای مجازی ۱۲۵
- ۱-۱-۱-۴-۲-۱. وجود ذهنی (انتزاعی) ۱۲۷
- ۱-۱-۱-۴-۲-۲. وجود عینی (واقعی) ۱۲۸
- ۱-۱-۱-۴-۳. وجود مجازی (وحدت عین و ذهن) ۱۳۰
- ۱-۱-۲. توصیف حقوقی فضای مجازی ۱۳۳
- ۱-۱-۲-۱. نسبت بین حقوق و فضای مجازی ۱۳۴
- ۱-۱-۲-۱-۱. حقوق فضای مجازی ۱۳۶
- ۱-۱-۲-۲-۱. چالش‌های حقوقی فضای مجازی ۱۳۸
- ۱-۱-۲-۲-۱-۱. شخص در فضای مجازی ۱۳۸
- ۱-۱-۲-۲-۲-۱. تحقق مفهوم «مکان» در فضای مجازی ۱۳۹
- ۱-۱-۲-۳-۲-۱. تولید محتوی حقوقی در فضای مجازی ۱۴۰
- ۱-۱-۲-۲-۱-۲. ماهیت و آثار حقوقی فضای مجازی ۱۴۲
- ۱-۱-۲-۲-۱-۱. ماهیت حقوقی فضای مجازی ۱۴۲

- ۱-۱-۲-۲-۲-۱-۲. آثار ماهیت مکانی فضای مجازی ۱۴۳
- ۱-۱-۲-۲-۲-۱-۱. فضای مجازی به مثابه ظرف محتوی حقوقی ۱۴۴
- ۱-۱-۲-۲-۲-۱-۱. فضای مجازی ظرف تحقق اموال و مالکیت ۱۴۸
- ۲-۱. مفهوم و اقسام داده های تشکیل دهنده محتوی مجازی ۱۵۰
- ۱-۲-۱. تعریف داده و مفاهیم مرتبط ۱۵۲
- ۱-۱-۲-۱. داده و اطلاعات ۱۵۲
- ۲-۱-۲-۱. داده و محتوی ۱۵۴
- ۲-۲-۱. اقسام داده پیام های موضوع محتوی حقوقی ۱۵۵
- ۱-۲-۲-۱. تعریف داده ها از منظر علم حقوق ۱۵۵
- ۲-۲-۲-۱. اقسام داده محتوی حقوقی ۱۵۶
- ۱-۲-۲-۲-۱. داده پیام های موضوع قرارداد های الکترونیک ۱۵۷
- ۲-۲-۲-۲-۱. داده پیام های موضوع ادله و اسناد الکترونیک ۱۵۷
- ۲-۲-۲-۲-۱. داده پیام های موضوع جرایم رایانه ای ۱۵۹
- ۳-۲-۲-۲-۱. داده پیام های موضوع اموال مجازی ۱۵۹
- فصل دوم: نظریه اموال در فضای مجازی ۱۶۱
- طرح بحث: ۱۶۲
- ۱-۲. توسعه قلمروی مال در فضای مجازی ۱۶۴
- ۱-۱-۲. داده های رایانه ای عناصر تحقق مال در فضای مجازی ۱۶۵
- ۱-۱-۱-۲. رویکرد نظام های حقوقی در مال انگاری اشیاء ۱۶۵
- ۱-۱-۱-۱-۲. رویکرد حقوق اسلام ۱۶۶
- ۲-۱-۱-۱-۲. رویکرد حقوق ایران ۱۶۸
- ۳-۱-۱-۱-۲. نظام حقوق نوشته ۱۶۸
- ۴-۱-۱-۱-۲. حقوق کامن لا ۱۷۰
- ۲-۱-۱-۲. اوصاف اختصاصی مال ۱۷۱
- ۱-۲-۱-۱-۲. وصف اقتصادی: منفعت ۱۷۲
- ۱-۲-۱-۱-۲. وصف حقوقی: اختصاص ۱۷۲

- ۲-۱-۲. تطبیق اوصاف مال بر داده‌های رایانه‌ای ۱۷۳
- ۲-۱-۲-۱. مالیت داده ها بر مبنای رویکرد شیء محور ۱۷۴
- ۲-۱-۲-۱-۲. مفید و رافع نیاز بودن داده ها ۱۷۴
- ۲-۱-۲-۱-۲. قابلیت اختصاص ۱۷۵
- ۲-۲-۱-۲. مالیت داده ها بر مبنای رویکرد رابطه محور ۱۷۵
- ۲-۱-۲-۱-۲. رابطه فرد با شیء ۱۷۶
- ۲-۱-۲-۱-۲. روابط افراد در مورد شیء ۱۷۶
- ۲-۲. مال مجازی گونه جدید اموال ۱۷۷
- ۲-۲-۱. تعریف و تاریخچه اموال مجازی ۱۷۸
- ۲-۱-۲-۱. تاریخچه و خاستگاه اموال مجازی ۱۷۹
- ۲-۱-۱-۲-۲. دنیا های مجازی ۱۸۰
- ۲-۱-۱-۲-۲. بازی های مجازی ۱۸۰
- ۲-۱-۲-۲. تعریف مال مجازی و مشخصه های آن ۱۸۲
- ۲-۱-۲-۲. تعریف اموال مجازی ۱۸۳
- ۲-۲-۲. انواع و مصادیق اموال مجازی ۱۸۵
- ۲-۲-۲-۱. اموال دنیای مجازی ۱۸۷
- ۲-۱-۲-۲-۲. اشیاء مجازی ۱۸۸
- ۲-۱-۲-۲-۲. آواتار ۱۸۹
- ۲-۲-۲-۲-۳. حساب کاربری (اکانت) ۱۹۰
- ۲-۲-۲-۲. اموال فضای مجازی ۱۹۲
- ۲-۲-۲-۲-۳. نام دامنه ۱۹۲
- ۲-۲-۲-۲-۲. وبسایت ۱۹۴
- ۲-۲-۲-۲-۳. وب لاگ ۱۹۵
- ۲-۲-۲-۲-۴. رایانامه ۱۹۵
- ۳-۲-۲. ماهیت موضوع اموال مجازی ۱۹۷
- ۱-۳-۲-۲. ماهیت فلسفی: تحلیل وجود شناختی ۱۹۸

- ۱۹۸ ۲-۲-۳-۱-۱ وجود ذهنی (انتزاعی) ۱-۱-۳-۲-۲
- ۲۰۰ ۲-۲-۳-۱-۲ وجود عینی (حقیقی) ۲-۱-۳-۲-۲
- ۲۰۱ ۲-۲-۳-۱-۳ وجود اعتباری (انتزاعی) ۳-۱-۳-۲-۲
- ۲۰۲ ۲-۲-۳-۱-۴ وجود مجازی ۴-۱-۳-۲-۲
- ۲۰۴ ۲-۲-۳-۲ ماهیت حقوقی ۲-۳-۲-۲
- ۲۰۶ ۲-۲-۳-۱-۱ اموال مجازی به مثابه اموال مادی (اعیان) ۱-۲-۳-۲-۲
- ۲۰۸ ۲-۲-۳-۱-۱ انطباق با مفهوم عین ۱-۱-۲-۳-۲-۲
- ۲۱۰ ۲-۲-۳-۱-۱ انطباق با مفهوم کالا ۱-۱-۲-۳-۲-۲
- ۲۱۵ ۲-۲-۳-۲ اموال مجازی به مثابه اموال غیرمادی (حقوق و منافع) ۲-۲-۳-۲-۲
- ۲۱۶ ۲-۲-۳-۵ اموال مجازی به مثابه اموال دیجیتال ۵-۲-۳-۲-۲
- ۲۱۹ ۲-۲-۴ ارتباط و مقایسه اموال مجازی با اموال فکری ۴-۲-۲-۲
- ۲۱۹ ۲-۲-۴-۱ ارتباط اموال مجازی با اموال فکری ۱-۴-۲-۲
- ۲۲۰ ۲-۲-۴-۱-۱ اموال مجازی گونه ای از اموال فکری ۱-۱-۴-۲-۲
- ۲۲۰ ۲-۲-۴-۱-۲ اموال مجازی گونه جدیدی از اموال فکری ۲-۱-۴-۲-۲
- ۲۲۱ ۲-۲-۴-۱-۳ اموال مجازی متفاوت از اموال فکری ۳-۱-۴-۲-۲
- ۲۲۳ ۲-۲-۴-۲ ممیزات اموال مجازی از اموال فکری ۲-۴-۲-۲
- ۲۲۳ ۲-۲-۴-۱ قابلیت اختصاص ۱-۲-۴-۲-۲
- ۲۲۴ ۲-۲-۴-۲ فقدان مظهر خارجی ۲-۲-۴-۲-۲
- ۲۲۵ ۲-۲-۴-۳ محل استقرار مجازی ۳-۲-۴-۲-۲
- ۲۲۶ ۲-۲-۴-۴ فقدان ابتکار و نوآوری ۴-۲-۴-۲-۲
- ۲۲۶ ۲-۲-۴-۵ فقدان محدودیت زمانی و مکانی ۵-۲-۴-۲-۲
- ۲۲۸ ۲-۲-۵ مبانی مالیت اموال مجازی ۵-۲-۲-۲
- ۲۲۸ ۲-۲-۵-۱ نظریه کار ۱-۵-۲-۲
- ۲۳۰ ۲-۲-۳-۲ نظریه منفعت (ارزش) ۲-۳-۲-۲
- ۲۳۱ ۲-۲-۵-۳ نظریه شخصیت ۳-۵-۲-۲
- ۲۳۲ ۲-۲-۵-۴ نظر مختار: نظم عمومی ۴-۵-۲-۲

۲۳۳ مبانی قانونی اموال مجازی	۶-۲-۲
۲۳۴ نظام حقوقی شرق آسیا	۱-۶-۲-۲
۲۳۴ تایوان:	۱-۱-۶-۲-۲
۲۳۴ چین:	۱-۱-۶-۲-۲
۲۳۶ نظام حقوق عرفی	۲-۶-۲-۲
۲۳۷ آمریکا	۱-۲-۶-۲-۲
۲۴۰ انگلستان	۲-۲-۶-۲-۲
۲۴۱ نظام حقوق مدون	۳-۶-۲-۲
۲۴۱ فرانسه	۱-۳-۶-۲-۲
۲۴۲ هلند	۲-۳-۶-۲-۲
۲۴۴ برزیل	۳-۳-۶-۲-۲
۲۴۴ حقوق ایران	۴-۶-۲-۲
۲۴۵ قابلیت دادوستد داده‌ها	۱-۴-۶-۲-۲
۲۴۵ اتصاف جرایم علیه اموال برای داده‌ها	۲-۴-۶-۲-۲
۲۴۵ سرقت رایانه ای	۱-۲-۴-۶-۲-۲
۲۴۶ کلاهبرداری رایانه ای	۲-۲-۴-۶-۲-۲
۲۴۶ تخریب رایانه ای	۳-۲-۴-۶-۲-۲
۱۷۴ فصل سوم: حقوق مترتب بر اموال و مالکیت های مجازی	
۱۷۵ طرح بحث:	
۱۷۵ ۱-۳. ماهیت حقوقی رابطه اشخاص با اشیاء مجازی و حقوق مترتب بر آن	
۱۷۶ ۱-۱-۳. تحلیل رابطه اشخاص با اشیاء مجازی از منظر حقوق غرب	
۱۷۷ ۱-۱-۱-۳. تحلیل رابطه به عنوان یک حق دینی یا قراردادی	
۱۷۷ ۱-۱-۱-۱-۳. منشاء قراردادی	
۱۷۹ ۲-۱-۱-۱-۳. برخورداری از اوصاف حقوق دینی	
۱۸۱ ۳-۱-۱-۱-۳. عدم استقلال و استیلای کامل کاربران	
۱۸۳ ۴-۱-۱-۱-۳. تایید رویه قضایی	

- ۳-۱-۱-۲. تحلیل رابطه به عنوان یک حق عینی یا حق مالکانه..... ۱۸۴
- ۳-۱-۱-۲-۱. توصیف عینی از داده ها..... ۱۸۵
- ۳-۱-۱-۲-۲. برخورداری از اوصاف حقوق عینی..... ۱۸۵
- ۳-۱-۱-۳. تایید رویه قضایی..... ۱۸۸
- ۳-۱-۲. رابطه اشخاص با اشیاء مجازی از منظر فقه و حقوق موضوعه ایران..... ۱۹۰
- ۳-۱-۲-۱. تحلیل رابطه اشخاص با اشیاء مجازی از منظر حق و حکم..... ۱۹۰
- ۳-۱-۲-۱-۱. برخورداری رابطه از اوصاف حق..... ۱۹۱
- ۳-۱-۲-۱-۲. تعلق رابطه بر اشیاء..... ۱۹۲
- ۳-۱-۲-۱-۳. تحلیل رابطه اشخاص با اشیاء مجازی از منظر ملک و حق..... ۱۹۲
- ۳-۱-۲-۲-۱. تحلیل رابطه به منزله حق (رابطه حقی)..... ۱۹۳
- ۳-۱-۲-۲-۲. تحلیل رابطه به منزله ملک (رابطه مالکانه)..... ۱۹۴
- ۳-۲-۱-۳. حق مالی مجازی گونه جدید حقوق اموال..... ۱۹۷
- ۳-۲-۲-۳. توصیف حق مجازی..... ۱۹۸
- ۳-۲-۴. چیستی حق عینی مجازی..... ۲۰۱
- ۳-۲-۴-۱. نظریه حق انتفاع..... ۲۰۱
- ۳-۲-۴-۲. نظریه حق ارتفاق..... ۲۰۶
- ۳-۲-۴-۳. نظریه حق مالکیت..... ۲۰۸
- ۳-۲-۴-۴. نظریه مختار: مالکیت مجازی به مثابه مالکیت منافع..... ۲۱۳
- ۳-۲. رژیم حمایت از حقوق اموال و مالکیت های مجازی..... ۲۱۶
- ۳-۲-۱. وضعیت موجود: ناکارآمدی رژیم های حمایتی..... ۲۱۶
- ۳-۲-۱-۱. رژیم حقوق کیفری..... ۲۱۷
- ۳-۲-۱-۲. رژیم حقوق قراردادها و تعهدات..... ۲۱۹
- ۳-۲-۱-۲-۱. توافقنامه کاربر نهایی (EULA)..... ۲۱۹
- ۳-۲-۱-۳. قرارداد ثبت/خرید نام دامنه..... ۲۲۱
- ۳-۲-۲-۱-۳. نام دامنه به مثابه حق معنوی..... ۲۲۱
- ۳-۲-۲-۱-۳-۳. نام دامنه به مثابه حق عینی..... ۲۲۲

- ۳-۳-۱-۲-۳-۳. نام دامنه به مثابه حق دینی و قراردادی ۲۲۲
- ۳-۱-۲-۳. رژیم حقوق اموال و مالکیت‌های فکری ۲۲۴
- ۳-۳-۱-۳-۱. اموال مجازی فکری: اموال مجازی واجد حق معنوی ۲۲۴
- ۳-۳-۱-۳-۲. اموال مجازی غیر فکری: اموال مجازی فاقد حق معنوی .. ۲۲۵
- ۳-۱-۲-۳. رژیم حقوق مسئولیت مدنی ۲۲۶
- ۳-۲-۲. وضعیت مطلوب: رژیم اموال و مالکیت های مجازی ۲۳۰
- ۳-۲-۲-۱. ضرورت تاسیس رژیم مناسب اموال مجازی ۲۳۰
- نتیجه گیری: ۲۳۳
- فهرست منابع و مآخذ ۲۳۹
- الف: منابع فارسی ۲۴۰
- ب: منابع انگلیسی : ۲۴۳

مقدمه

صاحب نظران حوزه فن آوری اطلاعات همگی متفق القول هستند، انسان عصر فن آوری اطلاعات، انسانی دوزیستی است. یکی زیست طبیعی در جهان مادی و فیزیکی و دیگری زیست الکترونیک در جهان مجازی و غیر فیزیکی؛ به عبارت دیگر، انسان امروز در دوجهان زندگی می کند: یکی جهان واقعی و دیگری جهان مجازی. جهان اول، همین جهان واقعی است که در آن زندگی و فعالیت اجتماعی جریان دارد و جهان دوم، جهان مجازی است که انسان را در مواجهه با واقعیت های مجازی قرار می دهد این جهان مجازی در واقع همان شبکه جهانی اینترنت است که به مدد فراگیر شدن فن آوری اطلاعات و ارتباطات، در تکوین یک «جامعه مجازی»^۱ یا «جامعه الکترونیکی»^۲ نقش اساسی را ایفا می کند. واقعیت این است که در این جامعه الکترونیک یا مجازی، یک زندگی کامل در جریان است که چیزی کمتر از دنیای واقعی و فیزیک ندارد. حتی باید گفت به دلیل نبود بسیاری از محدودیت های دنیای واقعی، قدرت، امکان و فرصت های متفاوت و بیشتری در فضای مجازی پیش روی انسان قرار گرفته است. از همین رو، شیوه زندگی در دنیای مجازی با تحولات و تغییراتی مواجه شده که به خوبی در تعاملات و ارتباطات افراد در «زندگی مجازی»^۳ آن ها قابل مشاهده است؛ یعنی زندگی در دنیایی با ویژگی های «واقعی-غیرواقعی»^۴ و «قابل روئیت-غیرقابل روئیت»^۵ که تحت عنوان «دنیای مجازی»^۶ شناخته می شود.

تفاوت های بین دنیای واقعی و دنیای مجازی، بسیاری از علوم مرتبط را به چالش فراخوانده و از همین رو موجب گردیده، اندیشمندان حوزه های مختلف علوم به بازتعریف برخی از مفاهیم متأثر از فن آوری اطلاعات بپردازند. اگرچه بحث تأثیرپذیری سبک زندگی افراد از فن آوری های نوین ارتباطی، بیشتر موضوع علوم روانشناسی و جامعه شناسی است؛ ولیکن این تغییر و تحولات حاصل از اینترنت در شیوه زندگی انسان، موجب طرح مسائل نوظهوری شده که ورود علم حقوق را نیز به محیط فن آوری اطلاعات ناگزیر ساخته است. آنچه موضوع را

1. Cyber society
2. E-society
4. Virtual life
5. Virtual - real
6. Visible - invisible
7. Cyber / virtual world

درخور مطالعه حقوقی می‌کند، تحلیل و بررسی چالش‌هایی است که موجب طرح مسائل جدیدی، بر مبنای پارادایم دو فضایی یا دوجهانی شدن زندگی انسان، در حوزه روابط حقوقی افراد در فضای مجازی شده است.

علم حقوق در راستای همان رسالت و هدفی که در قبال تنظیم روابط افراد در اجتماع داشته، از دنیای مجازی نباید و نمی‌توانسته غافل بماند. حاکمیت قانون در دنیای مجازی ضرورتی گریزناپذیر است و حقوق نیز از این حیث هیچ تفاوتی بین «جامعه واقعی» با «جامعه مجازی» قائل نیست. همان‌گونه که شخص و کلیه حقوق او در دنیای واقعی موردحمایت است، الزاماً باید همان حقوق در فضای مجازی نیز برای فرد، زمانی که به‌عنوان یک کاربر اینترنتی وارد دنیای الکترونیک می‌گردد، شناخته‌شده و موردحمایت قرارگیری. شهروند دنیای واقعی (سیتی‌زن)^۱ با ورود به جهان مجازی، تبدیل به شهروند شبکه‌ای (نتی‌زن)^۲ می‌شود؛ و حمایت از حقوق شهروندان جامعه مجازی از اقتضات گریزناپذیر عصر فن‌آوری اطلاعات است زیرا همانند دنیای واقعی، در فضای مجازی نیز افراد دارای یک زندگی حقوقی هستند. اگرچه فضای اینترنت، مجازی است اما ارتباطات و تعاملات افراد در آنجا واقعی است.

ازجمله حقوق شناخته‌شده‌ای که در کنار سایر انواع حقوق فردی، باید برای شهروندان جامعه مجازی در نظر گرفت، حقوق مالی و یا به تعبیر دیگر، حقوقی که به اعتبار موضوع یا متعلق آن ارزش اقتصادی دارد، و به‌منظور تأمین نیازهای مادی اشخاص به آن‌ها داده می‌شود (مثل حق مالکیت). علم حقوق به اعتبار آثاری که مال در روابط افراد دارد، این حقوق را ایجاد و بر نحوه اعمال آن حاکمیت می‌کند. جامعه مجازی اینترنت نیز از این بخش از حاکمیت قانون بر روابط مالی اشخاص مستثنا نخواهد بود. به‌بیان دیگر، فضای مجازی نیز باید دارای یک رژیم حقوقی اموال و مالکیت، متناسب با ویژگی‌های خاص خویش باشد. چراکه می‌دانیم در دنیای مجازی نیز، مفهوم مال با همان مؤلفه‌های تعریفی در حقوق، قابل‌تصور خواهد بود. مفهومی که تحت عنوان مال مجازی^۳ به‌عنوان واژه‌ای نوظهور، وارد ادبیات حقوقی گردیده و از همین رو، مستلزم بررسی و تحلیل‌های نوین حقوقی خواهد بود.

بیان مسئله

مال و مالکیت از مهم‌ترین مباحث زیربنایی در نظام‌های حقوقی بشمار می‌آید که شناخت مفاهیم و ماهیات این عرصه در تحلیل‌ها و استنتاج‌های حقوقی سایر حوزه‌های حقوقی (مثل حقوق قراردادهای یا حقوق مسئولیت مدنی) مؤثر واقع می‌گردد. موضوع و هدف رژیم حقوقی اموال و مالکیت، حمایت از مال و به‌تبع آن حقوق مالی است. از همین رو، فهم صحیح

- 1 Citizen
- 2 Netizen
- 3 Virtual Property

از قلمروی مفهومی مال از ارکان ضروری و مقدمه لازم برای حمایت‌های حقوقی به حساب می‌آید؛ بنابراین تا مفهوم مال بر چیزی صدق نکند، موضوع حمایت حقوقی از آن تحت رژیم حقوقی اموال و مالکیت منتفی خواهد بود. همین امر می‌تواند نقطه آغازین چالش‌های حقوقی در عرصه اموال و مالکیت در مورد مالیت اشیاء و پدیده‌های نوظهور باشد.

مفهوم و مصادیق مال در طول زمان از قلمروی ثابت و یکسانی برخوردار نبوده و همواره به موازات تحولات اقتصادی و اجتماعی و حتی سیاسی، با بسط مفهومی و مصداقی همراه بوده است. امروزه و در عصر فن‌آوری اطلاعات، بار دیگر مفهوم مال دچار بازنگری در تعریف و توسعه در انواع شده است. این بار فن‌آوری فضای مجازی، با معرفی گونه جدیدی از اموال، تحت عنوان «اموال مجازی»^۱ که محصول تأثیر دنیای مجازی بر حقوق اموال و مختص عصر اطلاعات است، بار دیگر علم حقوق را به منظور پذیرش و ایجاد چارچوب قانونی برای آن، وادار به بازتعریف و باز تحلیل مفهوم مال و در نتیجه تغییر و تحول در قواعد سنتی حقوق اموال نموده است.

ضرورت این بازنگری از منظر حقوق، اختلاف‌نظری است که بر سر تحقق عنوان و مفهوم مال در فضای مجازی به وجود آمده است. منشأ این اختلاف نیز در ماهیت کاملاً متفاوت اموال مذکور است که تا پیش از ورود انسان به عصر فن‌آوری اطلاعات نه تنها در مورد اموال بلکه در هیچ زمینه‌ای برای انسان مسبوق به سابقه نبوده است. در فضای مجازی اینترنت هیچ مادیت و تجسمی وجود ندارد و همه چیز غیرمادی و غیر فیزیکی است. این امر می‌تواند امکان تحقق مصادیق مال در فضای مجازی را با تردید مواجه سازد. اینکه آیا مفهوم و مصادیق مال در فضای غیرملموس و غیرمادی اینترنت قابل تحقق است؟ و چنانچه فرضیه ما پاسخ مثبت به سؤال فوق باشد، آیا گونه متفاوت و جدیدی از اموال با وصف «مجازی» به عالم حقوق پای نهاده و ابتدا مستلزم شناسایی قانونی و سپس تعیین رژیم حقوقی مناسب است؟ یا اینکه می‌توان اموال مجازی را در قالب یکی از اشکال اموال سنتی (غیرمجازی) تحلیل نموده و در نظام حقوق اموال و مالکیت موجود جایابی نمود؟ آیا مالیت و مالکیت چیزی که اساساً نه وجود فیزیکی و مادی و نه وابستگی به یک پایگاه خارجی دارد، از منظر فقه و حقوق ایران صحیح است؟

اصطلاح نوظهور «اموال مجازی» که گاهی با تغییر در موصوف و با عناوینی مثل «اشیاء مجازی»^۲، «کالاهای مجازی»^۳، «تولیدات مجازی»^۴ یا «دارایی‌های مجازی»^۵ و گاهی با تغییر در صفت و با عناوینی همچون «اموال دیجیتال»^۶، «اموال الکترونیک»^۷، «اموال آن

- 1 Virtual Property
- 2 Virtual Items
- 3 Virtual Goods
- 4 Virtual product
- 5 Virtual Assets
- 6 Digital Property
- 7 Electronic Property

لاین^۱ یا «اموال اینترنتی»^۲ از آن یاد می‌شود، در دو دهه اخیر موضوع مورد بحث حقوقدانها بوده است. لزوم به رسمیت شناختن اموال مجازی به‌عنوان گونه جدیدی از مال، تعیین نوع و ماهیت آن و در نهایت رژیم حقوقی حاکم بر این اموال از عمده مباحثی است که بارویکردهای مختلف نظام های ملی حقوقی مورد توجه جامعه جهانی حقوق قرار گرفته است. متأسفانه در ایران تاکنون نه دکتربین حقوقی ورودی به بحث اموال مجازی داشته و نه موضوع مبتلا به رویه قضایی بوده است. البته دیر یا زود با فراگیر شدن حضور اینترنت در زندگی فردی و اجتماعی ایرانیان به تدریج ضرورت مواجهه نظری و عملی با پدیده نوظهور اموال مجازی احساس خواهد شد. از همین رو، رساله حاضر سعی دارد فتح بابی برای ورود جامعه حقوقی ایران به عرصه اموال و مالکیت های مجازی باشد.

۲-۱. سؤال و فرضیه تحقیق

۲-۱-۱. سؤال تحقیق

الف) سؤال اصلی: مفهوم و ماهیت مال مجازی چیست؟ به‌عبارت‌دیگر، آیا عناصر مفهومی مال و معیارهای مالیت اشیاء، در فضای مجازی نیز قابل تحقق و انطباق است؟
ب) سؤال فرعی: آیا رژیم‌های حقوقی حاکم بر اموال و مالکیت، در فضای مجازی نیز قابل اعمال هستند؛ یا با توجه به مختصات دنیای مجازی، باید به فکر معرفی یک رژیم حقوقی مناسب برای اموال و مالکیت در فضای مجازی اینترنت باشیم.

۲-۱-۲. فرضیه تحقیق

الف) فرضیه اصلی: مال مجازی نوع جدیدی از اموال محسوب می‌شود که اگرچه ماهیتی متفاوت از سایر انواع اموال مرسوم در دنیای واقعی (غیرمجازی) دارد، لکن معیارهای مال بودن را آن‌صداق می‌کند.
ب) فرضیه فرعی: مال مجازی و حقوق حاکم بر آن، با تحلیل حقوقی درست، می‌تواند در قلمروی حمایت رژیم حقوقی اموال و مالکیت مرسوم قرار بگیرد.

۳. پیشینه پژوهش

می‌توان گفت طرح مباحث حقوقی حوزه فن‌آوری اطلاعات، به‌ویژه در حقوق ایران، از سابقه زمانی زیادی برخوردار نیست. مضافاً اینکه هنوز تمام عرصه‌های حقوقی متأثر از فن‌آوری اطلاعات نیز مورد تحلیل و بررسی حقوقدانها قرار گرفته است. تألیفات اولیه در باب حقوق فن‌آوری اطلاعات عمدتاً ناظر به طرح موضوعات و عرصه‌های متأثر از فن‌آوری اطلاعات و بیان

1 On-line Property

2 Internet Property

چالش‌های احتمالی است و کمتر به تحلیل حقوقی و ارائه نظریه پرداخته شده است. (Ahmad, Kamal, 2005) در این میان، باید گفت که بحث حقوق اموال و مالکیت کمترین سهم از این تألیفات را به خود اختصاص داده است. اگرچه در بسیاری از نوشته‌های مرتبط با محیط حقوقی فن‌آوری اطلاعات، آن‌هم به‌طور اجمالی، اشاراتی به موضوع مال و مالکیت در فضای مجازی اینترنت و چالش‌های مربوطه، صورت گرفته است، لیکن بیشتر نوشته‌هایی نیز که به این حوزه اختصاص یافته‌اند، صرفاً بر روی مفهوم مال مجازی و انواع آن، آن‌هم از دریچه بحث حقوق مالکیت‌های فکری تمرکز داشته‌اند که ماحصل نتایج آن‌ها این بوده که حقوق آفرینش‌های فکری با چالش‌های نوینی مواجه گردیده و اصول و قواعد آن باید مورد باز تحلیل قرار گیرد. (Anupam Chander, 2009 and Rayan vacc, 2003)

البته باید گفت گسترش کمی و کیفی در استفاده از اینترنت و تحولات و تغییرات هرروزه در فن‌آوری اطلاعات، که موجب بزرگ‌تر شدن زندگی مجازی انسان شده است، تحلیل حقوقدان‌ها را به این سمت سوق داده که با رژیم حقوقی مالکیت‌های فکری نمی‌توان به‌مواجهه با اموال مجازی رفت. در حال حاضر بیشتر مؤلفینی که به این موضوع می‌پردازند، از ارائه نظریه‌ای نوین در بحث مهم و اساسی مالکیت در دنیای مجازی صحبت می‌کنند. (Juliet, M. moringiello, 2009) و معتقد هستند که رویکردهای سنتی موجود به اموال و مالکیت در دنیای واقعی که از مبانی فلسفی متفاوتی نشأت گرفته‌اند، در دنیای مجازی ناکارآمد خواهند بود. (Sally Brown, 2009)

نکته قابل‌ذکر این است که تألیفات این حوزه هرکدام به یکی از مباحث مرتبط با اموال و مالکیت پرداخته‌اند. گروهی از نویسندگان، بدون ورود به مباحث تحلیلی، صرفاً به طرح بحث و بیان چالش‌های احتمالی این حوزه اشاره کرده‌اند و قابلیت اعمال قواعد حاکم بر رژیم‌های حقوقی اموال در فضای مجازی را با تردید مواجه کرده‌اند (Lyria Bennet, 2008) برخی دیگر نیز موضوع را از نقطه نظر بحث مالکیت، نحوه مالک شدن یا انتقال اموال مجازی مورد مذاقه قرار داده‌اند (Leah Shen, 2011) تألیفات اندکی از این حوزه هم به بحث‌های فلسفی و مبنایی اختصاص یافته است. در نوشته این گروه از مؤلفان، مباحث ماهیتی و مفهومی در خصوص فضای مجازی و چگونگی تأثیر آن بر حوزه‌های حقوقی (به‌طور کلی) و حوزه اموال و مالکیت (بطور خاص) نیز مورد توجه قرار گرفته است. به‌زعم برخی از این اندیشمندان، فضای مجازی دنیایی متفاوت از دنیای واقعی است که نیاز به یک نوع حقوق جدید و متفاوت تحت عنوان حقوق مجازی «دارد فلذا برای مواجهه نظری و عملی حقوق با عرصه‌های متأثر از فن‌آوری اطلاعات، باید حتی در نوع نگرش به مبانی و اصول حقوقی) مثل رویکرد نظام‌های مختلف حقوقی به» عدالت نیز بازنگری صورت گیرد. (R. lastovka, 2010) در نتیجه کمتر مشاهده می‌شود که تألیف مستقل و مبسوطی که تمام جوانب و ابعاد حوزه حقوق اموال و مالکیت در